

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Simon Jenko

Spomini

O M N I B U S

BES^eDA

Simon Jenko

SPOMINI

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-173-8

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

I

Sledečo povest sem čul od nekega priletnega duhovnika v počitku, čigar gostoljubnost sem dalje časa užival, ki mi je na mojo prošnjo, da bi smel te črte, ali kakor jih je on imenoval, te spomine iz njegovega življenja razglasiti, to tudi dovolil. Naj jih tebi, dragi bravec, pripovedujem, kolikor mogoče, s tistimi besedami, s katerimi jih je meni:

—Znano ti je, tako mož začne, ko prijetno jesensko popoldne sediva v senčnem šotoru njegovega vrta, — znano ti je, da je tale vas, v kateri si mi storil to veselje, me obiskati, moj rojstni kraj. Ko sem še v mladih letih v Ljubljani izdeloval latinske šole, sem bil, kakor se samo razume, šolske praznike vselej doma. Med tednom so na kmetih dnevi precej dolgočasni človeku, ki dela ni navajen in tudi družčine primerne nima. Nedelje vendar sem se vselej veselil, ker ta dan se je vsako popoldne zbrala številna tropa fantov na logu, ki tukaj pod vasjo tik Save leži; in njim se pridružiti, jaz nobenkrat nisem zamudil. Človeka, ki je v drugačnih okoliščinah izrejen, gotovo mika društvo, ki v njem vlada ves drugačen duh,

kakor pa ga je on navajen: nekako zdravo življenje v govorici in v obnašanju ga spominja nekdanjih dni, ki jih je preživel v enaki okolici. Nekdaj navadne reči se mu ravno toliko nove in tuje dozdevajo, da svoje mikavnosti ne zgubé, akoravno se prav domačega v njih čutiti ne more. To je gotovo čutil, kdor je čez dalje časa iz mesta v svoj rojstni kraj na deželo prišel.

Tako je bilo prijazno nedeljo popoldne, ko grem po navadi na popred omenjeni log. Malokdaj, da bi ne bila večina fantov pri kaki igri; večidel so bili krogla in keglji kmalu spod grma, kjer so skrite imeli, in so jeli ropotati po poglajeni stezi, koder vaška dekleta po vodo hodi jo. Bolj dolgočasno je bilo, kadar se je kolo igravcev zbralo pod širokim hrastom, kjer je trava vsako ljubo spomlad skušala se naseliti, kjer so jo pa vaščani vselej zopet do čistega poteptali. Tù je cela tropa gledala s praznimi očmi za krajcarji, ki so se v zraku vrtili in potem na tleh s svojim obrazom srečo ali pa s svojim hrbtom nesrečo pokazovali. »Še eno dvojajo, da so — da jih ni,« in enaki lakonični izreki se slišijo, sicer pa vsa govorica utihne, če je ravno kak prepir ne vname.

Omenjeno nedeljo vendar proti navadi nihče ni igral, ampak skup stojé; človek bi bil sodil, da se od kaj resnega pogovarjajo; in res k njim se pridruživši kmalu zvem, da se od ni manjšega ne govori, kakor da bi si dali kvarte vreči od ciganke, ki je čepela pod skalo, kot na-

ravni obok izvotljeno pod bregom, ki loči vas od loga. Starka je sama sedela pri ognju, ki je skalo, od večkratnih takih obiskovanj že močno zatemnelo, s svojim dimom oblizoval in je potem iz njega višnjevo, megli podobno paro ob bregu delal; cigankin tovariš, ali kakor je ona trdila, njen sin, je ob Savi bos, hlače do kolena zavihane, skakal od skale do skale in skušal na trnek kako ribo dobiti.

Ko jaz zvem, kaj in kako, in ko vidim, da vsakega bi mikalo zvedeti svojo prihodnost, da se pa sploh sramujejo, se babjeverneže pokazati, sklenem dati vsem dober zgled in grem naravnost proti ciganki. Bila je to ena tistih podob, ki se v gorkejših mesecih pogostoma vidijo po naših gozdih; le da po njeni podobi soditi, je bila prave aziatske rodovine in ne iz tistih, katerih so se nekatere tudi med našim ljudstvom rodile. Priletna ženska, pa visoke in tanke rasti in suhih udov je bila pokrita s cunjami, ki so nekaj na gosposko, nekaj na kmečko obleko opominjevale. Cela podoba bi ne bila nič kaj grda, ko bi je ne bila nesnaga pačila in nemarnost v lasih, ki so se od zatemnelega obraza tako odlikovali s svojo črnoto, kakor nasproti dve vrsti zdravih zob s svojo beloto. Še ne zmeni se babuza, ko pred njo obstojim in jo začnem z očmi meriti, ampak mirno sedi, komolca na stegna oprta, drži z obema rokama pipo ter tako

zadovoljno kadi venomer, kakor bi se za ves svet ne pečala.

»Ciganka, ali mi boš povedala srečo?« je nagovorim. Pa še očesa ne dvigne na to moje vprašanje, ampak s skleščkom pobrska žerjavico skupaj, poprime zopet pipo in kadi.

»Jaz in tile drugi bi radi srečo od vas zvedeli,« povzamem zopet, ko vidim, da moji gosposki suknji ne pripisuje velike vere. K sreči je namreč medtem vsa družina bliže pristopila, tako da je črna žena lahko sprevidela, da se ne šalim. Starka povzdigne oči in me s tako nepremakljivim pogledom meri, kakor da bi hotela mojo prihodnost iz mene, ne pa iz kvart brati.

»Kaj drugega kot srečo pa hočem povedati tako mlademu gospodu?« reče in pipo na stran položi.

»Tak kvarte na dan!« pravim jaz.

Ko jih poišče v malhi, ki je ležala v kotu pod skalo, in ko drugi odstopijo toliko, da jim ni bilo moč poslušati, mi da kupček vzdigniti, položi kvarte v vrstah na tla in s prstom po njih sledé mi začne prerokovati, kar ti ne morem ponavljati, ker le-to se spominjam, da od vsega se je le toliko spolnilo, kar bi vsak človek zadel, ki bi hotel mlademu človeku v mojih tedajšnjih okoliščinah prerokovati. Jaz bi ti celega dogodka ne pripovedoval, ko bi se mi potreben ne zdel v pojasnjenje prihodnjih prigodkov.

Med pričujočimi je bil mlad fant, s katerim te moram bolj natanko seznaniti. Gregorčev Blaže v vasi ni veljal za takega, da bi bil kdo s posebno hvalo od njega govoril. Imel je, če smem tako reči, nekaj neznanega v svojem značaju, in posebno mu je pomanjkovalo tiste odkritosti, ki nam mladega človeka nehoté prikupi. Dela se ni posebno poprijemal, ampak živel je, kakor so ljudje norčevaje od njega rekli, prav po gosposko: hodil je pozno spat in bi bil gotovo tudi po gosposko vstajal, ko bi ga ne bil njegov oče vsako jutro kmečke navade učil. Bil je sicer lepe rasti in eden najgorših iz vasi, v obnašanju in govorici pa izurjen, tako da je bil v društvu, če ne priljuden, vsaj prijeten gost. Ne vem, od kdaj je bilo nasprotno nagnjenje med njim in mojo sestro Mico; le toliko vem, da je bilo tačas visoko stopnjo doseglo in da je bilo pri moji sestri vse pregovarjanje staršev zastonj, katerim ni bilo všeč, da bi ona, čeravno ne prebogata, se pečala s človekom, ki je z revščino še marsikako slabo lastnost združeno imel.

Med vsemi, kar si nas je dalo od omenjene ciganke vedeževati, se je Blaže najdalje pri nji mudil, cel pogovor, bi rekel, sta imela; in medtem ko je vsak vsaj nekoliko tega povedal, kar je zvedel, Blaže ni hotel besedice črhiniti, ampak zamišljen je na vse naganjanje od naše strani odgovarjal, da se bo ob kratkem pokazalo, če ima baba prav ali ne.

Kmalu družčino zapustim; domov gredé sem videl Blažeta, ki je zamišljen in počasi po bregu proti vasi stopal, medtem ko so drugi igrati začeli in so šele proti mraku, ko je bilo čas, živino opravljati, log zapustili in se vsak domov podali.

II

Mrak se je jel razprostirati čez vas in dim se dvigati nad vsako streho. Ni se drugega slišalo kot ropot šterne, ki skoraj pol vasi s potrebno vodo preskrbuje, mukanje govedi, ki počasi dohaja nazaj v svoje hleve; in kmalu iz bližnjega zvonika jasni zvon »Zdrava Marija« zapoje. Jaz, ki nisem imel nobenega opravila, se na vrtu, kakor sem imel navado o prijetnih večerih, znak uležem, roki pod glavo denem in nebeške zvezde gledam. Čez eno najlepših, ki je ravno nad mano blisketala, pa se prikrade temno siva megla ter se ne gane z mesta, kakor da bi se bili tudi vetrovi že vsi domov podali. Pod milim nebom človeka obhajajo tako čudne misli, ko pregleduje te jasne luči, ki z vednomilim svitom na nas gledajo; ne more se ubraniti, da bi jih ne deval v zvezo z lastnimi čuti. Take čudne, neomejene misli mi blodijo po glavi, ko me prijazen ogovor prebudi iz neumnih sanj in se mlinarjev sin, Janez, usede na travo k meni na stran. Komaj dve leti starejši od mene, mi je bil vselej ljub tovariš in me je posebno s svojo radovednostjo razveseljeval in večkrat mi je postavil vprašanje, na katero mu iz vseh knjig, kar sem jih prebral, nisem vedel kaj odgovoriti. Pa

sva bila tudi o vakancah skoraj vsak dan vkup, pogosto me je še celo na mrvi ponoči obiskoval, kjer sva včasih skoraj celo noč prežlobudrala. Pri takih priložnostih ni nikoli pozabil mi prinesiti poln slamnik izvrstnih sliv, katerih so pri mlinarju vsako leto obilo imeli in od katerih je vedel, da meni posebno dopadajo. Le to sem zapisal, da mu ni bilo ljubo, ako sem pred njim opomnil svoje sestre ali Gregorčevega Blažeta; takrat je vselej tih postal, je jel predse strmeti in me je včasih zviškoma zapustil. Kakor bi se bila torej pogovorila, sva se oba varovala, govorico nanju napeljati.

»Kaj pa si tako zamišljen, da bi skoraj rekel, da si zdihoval?« me vpraša, ko se mi približuje.

»Sam ne vem, kaj da sem mislil, le toliko vem, da od zvezd nekaj.«

»Ali so res nekateri ljudje, ki iz zvezd spoznajo prihodnost?«

»So taki, ki mislijo, da je to mogoče, pa smo tudi taki, ki vemo, da je to prazna vera.«

»Pa če ima vsak človek svojo zvezdo?«

»Tamle gori na nebu ne, tule notri v srcu jo ima: imenuj jo pamet ali čut, ali kakor hočeš; ta ima več zapovedovati čez tvoja dejanja kakor pa ti mrzli svetovi tu gori.«

»To je čudno, da več ko se kdo nauči, manj verjame. Jaz sem pa ravno sinoči gledal na nebo, ravno tukajle

gori, kjer se zdaj ena megla plazi, in sem si mislil, če bi bila morebiti tale zvezda moja; pa skoraj v tistem trenutku jo je pokrila oblak, od katerega sam ne vem, od kod da se je privlekel, ker nebo je bilo popred popolnoma jasno. Meni se je to zdelo slabo znamenje in nič ne bo čudnega zame, če se mi kaj pripeti.«

»Pojdi, pojdi, jaz sem ravnokar, predkone, ravno tisto zvezdo gledal in sam že ne vem, na koga sem zraven mislil, ko se je tudi megla čez njo prikradla; tedaj bo naju oba kaj zadelo po tvojem?«

»Kakor da bi bilo to nemogoče. Nesreča ima sto rok, moj dragi.«

Še sem mu hotel nekaj zavriniti, vendar pri ti priči zaslisi vpitje iz hiše. Očeta sem videl komaj dve minuti popred po koncu hiše domov iti in ker sem zdaj njih jezni glas dobro razložil, sem bil radoveden, kaj da kreg vzrokuje. Z Janezom oba obenem poskočiva pokonci, pa tudi oba naenkrat zadrživa korake, ko iz veže bolj priteče kot pride Blaže, oče pa za njim z vzdignjeno pestjo, kakor da bi ga hoteli še udariti, ki pa je v ti priči konec hrama zginil. Janez to videti, se zasuča na peti in z zamolklim »lahko noč« hitro odide, preden mu morem jaz, ki začuden za njim pogledam, kaj odgovoriti. Zdaj mi je bilo pač jasno, kaj da je vzrokovalo očetovo togoto, in ko stopim počasi v vežo, zaluskne ravno sestra, vsa objokana, vrata za seboj in smukne v izbico, ki

je k hiši tako prizidana stala, da sta končni okni gledali na nasprotni strani po vasi. Mati so na ognjišče naslonjeni žalostno stali; pomignejo mi in mi s tihim glasom rekó: »Nikar ne hodi v hišo, oče so močno jezni.« Komaj to izrekó, se izbina vrata odpró, Mica pečo v rokah stopi venkaj in z besedami: »Mati, jaz grem k teti v M.,« zgine iz veže. Jaz sam ne vem, iz katerega namena hočem iti za njo, vendar mati me pridržé rekoč: »Pusti jo, naj gre; ravno prav, da očetu za en dan ali dva pride spred oči, s tem jih bo najbolj potolažila.« Oče so še vedno trdo korakali po hiši in marsikako jezno besedo sva še ujela z materjo, ki sva oba tiho stala pred pečjo.

»Mati,« rečem jaz čez nekoliko časa ter vžigam drobno šibico in z njo po ognju brskam, »mati, Mice nocoj tako ne bo nazaj; grem pa jaz na njeno posteljo, namesto na mrvo.«

»Le, za moj del, če se ti ljubi,« mi odgovoré.

In res koj po večerji, ki smo jo z nekako tesnobo končali, ker oče so se še vedno jezno držali in ne jaz ne mati si nisva upala črhiniti, se spravim v omenjeno izbico, kjer je sestra spala. Ko ležem, kmalu zaspim in ne vem, kako dolgo sem spal, kar me trkanje na mrežo zbudi in nekoga slišim klicati: »Micka! Micka!« Poklekнем na posteljo in napenjam oči, da bi ga spoznal, kdo kliče; pa skozi gosto mrežo ni drugega razločiti kakor črno podobo, ker meseca ni bilo in še zvezde, ki so zvečer se tako ve-

sele blisketale, so se vse za temne oblake poskrile. Po glasu mi pa tudi ni bilo moč spoznati, ker je tako zamolklo govoril, da še vseh njegovih besedi nisem razumel. Medtem ko on iz mojega gibanja toliko lahko presodi, da ga Mica, kakor je on mislil, posluša, zaslišim po vasi doli glas cele družine fantov. Med smehom in govorjenjem pa se je vendar, kakor se mi je dozdevalo, od drugod dobro razločila znana pesem:

*Odrin', odrin' od kraja preč,
ne boš me vid'la nikdar več!*

To je bil Janezov glas, rečem sam pri sebi začuden, ker ves čas sem sodil ali vsaj želel, da bi bil on pod oknom, in sem se že veselil, da ga bom dražil s to zmoto, ko prvikrat spet nanj naletim. Moj vasovavec mora kdo drug biti, si mislim.

»Kaj pa je?« spregovorim tako natihoma, kot le mogoče.

»Zakaj pa nisi hotela slišati, ker že tako dolgo kličem?« mi odgovori neznan glas.

»Zato, ker nocoj hlače nosim,« mu zavrnem tako razumno, da svojo zmoto naenkrat spozna in meni in njemu glasen smeh uide.

»Ali imaš trdno bučo?« se zadere nekdo za njim in ravno v tem hipu votlo zapoje poleno in odleti na zid, da

me strah prešine, ker glas tudi, se mi je zdelo, da sem poznal.

»Joj, moja glava!« zastoka pod oknom in po sluhu soditi, se je po zidu spotekel in zgrudil.

Zunaj postane hrum, kakor bi jih deset naenkrat govorilo, po cesti pa peketajo stopinje enega, ki teče. Jaz skočim pokonci, se hitro napravim in ko iz izbe stopim, pridejo ravno oče iz hrama, prižgano leščerbo v rokah in bosi, ter jezno obirajo nerodneže, katerih nobeden jih ne sliši.

»Oče,« rečem jaz, »eden je ranjen,« in s temi besedami grem, da bi vežina vrata odprl.

»Ne odpiraj mi vrat!« mi ukazujejo, »naj ga nesó, kamor ga hočejo; pri nas ne bo umiral.«

»Župan, odprite! Za božjo voljo, tak odprite!« kliče naenkrat več glasov zunaj in ob vrata butajo peté.

»Ječo bi vam odprl, ne pa hiše!« se jezé oče in se obrnejo, kot da bi hoteli nazaj v hram.

»Pa vendar, oče, kaj pa hočejo početi z ranjencem pod milim nebom?« pravim jaz in hočem odpreti.

Vrata začnejo bobneti, da sem dejal, razletele se bodo; in skoraj nehoté odrinem zapah. Dva držita ranjenca, vsak na eno stran pod pazduho, in ga popolnoma nosita, ker nogi mu kot mrtvi mahata in mu kar nič ne služita. Tropa fantov se molché rine skozi vrata. Ko bleda svetloba luči pade na obraz ranjenega, nehoté

izustim: Gregorčev Blaže! Prvi občutek, ki me preleze, je bil strah, da bom občutil očetovo jezo, ker sem zoper njih voljo odprl; vendar zmotil sem se. Morebiti jih je to pomirilo, da je bil ravno on ranjen, kateremu so, če so sicer komu, kaj takega najbolj privoščili. Nekako mirni gredó naprej v hišo, denejo leščerbo na mizo, pristavi-jo stol h klopi ter posteljejo tako dobro, kakor se da v hitrosti, vendar ves čas kar besedice ne zinejo. Blaže je bil nezaveden, glava mu je zlezla na prsi, rdeča kri mu je curela po obrazu in se je v dolgih pasah poznavala na belem rokavu. Dolga vrsta s krvjo napojenih in sprijetih las zadaj nad desnim ušesom je zaznamovala kraj, kamor mu je poleno priletelo. Ko ga položé na posteljo, mu oče, kakor znajo in vejo, speró rano in obvežejo; ljudje pa, kar jih je privrelo v hišo, bilo jih je kakšnih osem vaških fantov, se začno za vrstjo muzati iz hiše in kmalu sva z očetom sama pri ranjencu. Počasi zdaj odpre oči in strmo pogleda po hiši, kakor bi koga iskal, potegne z roko po čelu in zopet zamiži. Oče si pristavijo stol k njegovemu zglavju, jaz pa sedem na vogel mize in glavo podprem. Za vrstjo sta se spodbijala v moji glavi spomin na Blažetovo obnašanje na logu in misel, kako po čudnem naključju oče, ki so ga zvečer s tako jezo iz hiše spodili, zdaj ponoči v ravno ti hiši pri njegovem zglavju čujejo. Treslo me je, če sem se ozrl na ležečega, ki je, oči zaprte, roke na prsih sklenjene, tako enakomerno dihal,

kakor bi spal in se je le včasih zganil, kakor da bi ga bolečine stresle ter če sem pomislil, kdo bi utegnil biti, ki mu je rano zavdal. Na prvi pogled namreč sem se prestrašil, ko med pričujočimi fanti mlinarjevega nisem zapazil; in nisem mogel se ubraniti, da bi ga ne dolžil. Pri tem me je še težilo, da sem bil jaz, čeravno ponevedoma, nekoliko nesreče kriv, ker ravno smeh, katerega sem bil jaz vzrok, se mi je zmeraj dozdevalo, da je ranivca k taki hitri jezi zapeljal. Nikoli se mi še ni noč tako dolga zdela. Take tesnobe bi ne bil občutil, naj bi bil še na tako strašnem kraju kot tú, ker se je med dihanjem ranjenca le trkanje stare ure slišalo in ker je brleča luč le slabo razsvetljevala prizor. Šele ko ura zopet zdrči in s počasnimi udarki štiri odbije, z bližnjega zvonika pa dan zazvoni, se pri srcu nekaj olajšanega čutim in z veseljem pozdravim prve žarke belega dneva, ki so jeli zatemnjevati temno rdečo svetlobo leščerbe. Sem ter tja se je zaslislalo škripanje kakšnih zgodnjih vrat, ki so se odpirale, ali pa kak posamezen voz, ki je ropotal po kamniti poti na poljsko delo.

Blažeta so zgodaj že prenesli v domačo hišo. Kmalu potem je drdral voz njegovega očeta mimo naše hiše. Ni bilo še poldne, bil je že mož z vozom nazaj, vendar ne sam. V precej trebušnem gospodu, ki je sedel Gregorcu na desno stran, spoznam kranjskega zdravnika; pri zatemneli, brkasti podobi na njegovi levi strani pa mi je

zakrivljena sablja tudi na prvi videz resni poklic naznajevala. Vrh klanca voz obstane, birič z njega skoči in koraka naravnost proti mlinu. Ni bilo več dvomiti, kaj to pomeni. Sedem na voglu hrama na kamen in čakam, pa ne dolgo, ker kmalu se prikaže zopet resna podoba, kake tri korake pred njo pa Janez, roké križem zvezani, z belim slamnikom in okajeno obleko, kakor sem ga vsak dan v mlinu videl. Žalostno se nasmeji in mi z glavo pokima; zdelo se mi je, da ima solze v očeh, vendar slamnik je pregloboko nanje zlezel, da bi bil mogel vanje videti. »Zbogom!« rečem, z roko pomignem in pobegnem; skoraj milo se mi je naredilo.

Vesel sem bil, da so šle vakance h koncu, ker zadnja dva dneva sta mi jih tako priskutila, da mi kar več obstati ni bilo domá. Kaj bi me bilo tudi utegnilo nazaj držati? Življenje v domači hiši je bilo tako nekakšno tesno postalo; s sestro, ki je zopet domov prišla, oče cel dan kar besedice niso spregovorili; mati pa, če sva bila sama, so večidel jokali in tožili. Janeza ni bilo nazaj, iz Kranja naravnost v Ljubljano so ga peljali, potrjen je bil, in še tisti teden je marširal proti Nemškemu Gradcu. Za Blažeta smrtne nevarnosti ni bilo, zdravnik je trdil, da bo v nekaterih tednih popolnoma okreval; sestra moja je vendar vedno objokane oči nosila. Ko zadnji dan na voz sedem in se od nje in od matere poslovim, ne morem reči, kako neprijeten občutek me presune, ko komaj

deset korakov od nas znana ciganka mimo vihrá in ko satanski smeh na njenem obrazu zapazim. Bog nas varuj pred tem vidnim duhom, si mislim sam pri sebi; oče pa osmuknejo konja in proti beli Ljubljani jo drdrava.

III

Deset mesecev je kmalu preteklo. — Z veseljem sem zopet zapustil mesto in peš korakal po cesti, ki se kot bela žila vije od Ljubljane proti gorenjski strani. Veselega sprejetja sem se smel nadejati, ker po končani osmi šoli sem sklenil ustreči željam svojih dragih staršev, z eno besedo, namenil sem se bil stopiti v duhovni stan; in res so mi stregli, kakor se streže le sinu, čigar prihodnja čast je ponos njegovih staršev. Malo tako lepih dni sem imel v svojem življenju kakor kratke nedelje, ki sem jih tačas preživel med svojimi; pa kako žalostno so se končali!

Prav zadovoljnega srca sem se pripravljajal zadnji teden za odhod, ker sem videl, da tudi v domačih razmerah so se nekoliko porazumeli. Med očetom in sestro nisem zapazil nobenega razpora več. — Blaže je pretečeno jesen pred okreval, kot so se nadejali, vendar njegov značaj se je od tistega časa še bolj izrazil in pokazal. Nekaka nejevoljnost je vladala na njegovem obrazu, tih in zamišljen je še bolj pogosto v pijači iskal razveseljevanja; bodisi tedaj, da je to napravilo mojo sestro, bodisi da vpliv staršev, bolj se je spametovala in bolj se je pri

nas utrjeval hišni mir, ki je še pretečeno jesen obetal slabih nasledkov.

Bilo je v ponedeljek, in še tisti teden sem imel jaz v Ljubljano odriniti. Ker so oče kot župan skoraj vsak teden kaj imeli opraviti v Kranju, se mi ni čudno zdelo, da po kosilu konja vprežejo in proti mestu zdrdrajo; malo nenavadno pa je bilo zame, da me ne povabijo, se z njimi peljati; vendar se jim ponujati nočem, ker vidim, da se precej resno drže; mislil sem, da bi jim bil morebiti nadležen. Le ko voz po koncu hiše zdrdrá in ko ravno tisto ciganko z ravno takim zasmehljivim obrazom, kakor preteklo leto skoraj o ravno tem času, vidim vihrti čez vrt, me nekak strah prešine; sam nisem vedel zakaj, pa njena podoba mi je vedno v spominu ostala in ne vem, po kaki zvezi mi je vselej na misel prišla, kadarkoli sem kje od kake nesreče slišal, vselej sem jo v duhu videl z njenim peklenskim smehom, ravno táko, kakršna je danes zopet šinila mimo mojih oči.

Davno se je že zmračilo. Večerja, katero smo nekaj časa še odlašali, ker smo vsak čas očeta domov pričakovali, se je ohladila; usedemo se torej k mizi, vendar nikomur se ne ljubi jesti. Vsak ima na jeziku besedo, da se mu čudno zdi, da očeta proti navadi tako pozno še vedno ni domov, pa nobeden ne govori, bojč se, da bi drugih v strah ne pripravil. Ko tako molčé sedimo krog mize, se zasliši voz ropotati proti hiši in z besedo: »No,

zdaj so tukaj!» vsi lažje začnemo dihati. Jaz skočim izza mize in hitim venkaj, vendar kako se zavzamem, ko več tujih ljudi zapazim okoli voza! »Kje so pa oče?» izustim in skočim proti vozu, vendar me zadrži nekdo za ramo in glas, katerega spoznam za Blažetovega, mi pravi: »T... nekaj prav žalostnega boš zvedel.«

»Za božjo voljo, ali se je očetu kaj zgodilo?«

Moj klik zaslišita mati in Mica ter priskočita z lučjo iz hiše; jaz pa se zderem iz Blažetovih rok in kar sem videl, tega sin ne more pripovedovati. Oče so ležali na vozu z razmesarjeno glavo, mrtvi, za zmeraj mrtvi! Obleka raztrgana in umazana! —

Tukaj preneha moj pripovedovalec; dve debeli solzi se mu prikažeta v očeh in se udereta po žalostnem licu. Dalj časa molči, glavo na desnico oprto in predse strmi, potem pa nadaljuje z vidnim ginjenjem:

—Ne bom ti naše žalosti popisoval. Kdor je očeta zgubil doma na postelji, ta ve, kaj je taka zguba; vendar on je prejel njegov blagoslov, zadnji pogled umirajočih oči je bil nanj uprt, zadnje njiju besede so se še v molitvi sklenile in z lastno roko mu je zatisnil ugasnjene oči; ali zdravim in veselim se ločiti in misliti, da bo to le za nekatere ure, pa je za celo življenje, in najti truplo najdražjega, kar ima človek na zemlji, v takem stanju, — to je

več, kot bi najhudobnejša duša sovražniku voščiti mogla.

Naj ti v porazumljenje le še pristavim, kar smo zvedeli od mož, ki so bili razen Blažeta, ki jih je na poti iz Kranja gredé došel, vsi iz sosednje vasi B... Pozno že domov gredoč zapazijo poleg ceste zvrnjen voz, konja vsega v potu mirno stoječega. Nesrečni moj oče so ležali pod vozom, vajet okoli sebe ovito, desno nogo med ose prednjega kolesa zamotano in vso zvito. Konj jih je moral dalj časa tako s seboj vleči, ker obleka je bila vsa prašna in odrgnjena, obraz in roke pa opraskane in krvave. Na glavi je bilo več ran, katerih vsaka bi bila zadostila, človeškemu življenju konec storiti. Nikjer okoli ni bilo žive duše, le po hosti zraven ceste se jim je zdelo slišati kakor šumenje obleke in čuden glas, razuzdanemu krohotu enak. To slišati jih strah popade, postavijo voz tako hitro, kot je mogoče, položé mrliča nanj in hité, da do prve hiše pridejo. Tu dobijo luč in spoznajo mrliča.

Možje se kmalu poslovijo, vidno ginjeni, nas pa pustijo same z našo žalostjo. Med jokom spolnimo zadnjo dolžnost in položimo rajnkega na mrtvaški oder. Tretji dan smo jih pokopali.

IV

V enakomernosti so mi pretekla skoraj štiri leta in približeval se je čas, da sem imel biti v mašnika posvečen. Tudi domačim je zginil čas tiho in enakomerno. Prva žalost po očetu se je spremenila v mil spomin. Sestra je iz lahkomišljene in trmaste, kakor je bila poprejšnja leta, bolj resna postala. Vsa zveza z Blažetom je bila tako že kmalu po očetovi smrti zrušena, ker njegovega očeta kmetija, tako že zadolžena, je po zapravljivosti očeta in sina šla vedno bolj pod nič in je prišla nazadnje na boben. Gregorca je hitra smrt obvarovala sramote, da bi si bil moral živeža od hiše do hiše iskati; sin pa se tudi ni mogel tako ponižati, da bi bil v domačem kraju kruh tujega gospodarja jedel, šel je iz kraja, nihče ni vedel, kam. Prodano domovje je prišlo v last mlinarju, ki je dal mlin v najem in se preselil v kupljeno hišo, kjer mi je bil vsake vakance, ki sem jih medtem doma preživel, kratkočasen, razgovoren sosed.

Bilo je ob velikonočnih praznikih četrtega leta mojega semeniškega življenja, ko mi pripelje nekega dne vrtar mladega človeka, ki je po meni vpraševal. Soldaška suknja in bolj zatemneli moški obraz mi nista dala spo-

znati na prvi videz mojega starega znanca. Šibka in skoraj prihuljena Janezova postava se je po redovnem življenju in po vojaških vajah poravnala in bolj ponosna postala. Po veselem spoznanju se usedeva, in to je, da se najina govorica vrti večidel o nasprotnih zadevah. Jaz mu pripovedujem o spremembah v domači vasi bolj natančno, kakor je on po pismih jih mogel zvedeti; on nasproti mi pravi o svojih potih in o tem, kar je doživel. Bil je po dolgih potih in prošnjah očetovih, ki že prileten ni mogel edinega sina pogreševati, za zmeraj vojaščine rešen in je bil na veseli poti do domačega praga. Se ve, da se pogovor kmalu obrne na tisti večer, ko je Janez doprinesel dejanje, ki je imelo zanj tako žalosten nasledek; ne morem se zdržati, da bi ga ne vprašal, kaj ga je nagnalo k takemu početju. Pomolči nekoliko, potem pa odgovori:

»Večkrat sem že o tem premišljeval in sam pred sabo sem se sramoval, si obstati pravi vzrok. Ne morem reči, da bi me bila jeza premagala, tudi ne, da mi je bilo namenjeno, ker namenjeno človeku drugega ni kot smrt; bila je vraža, ali če rajši tako slišiš, sleparija. Tolikokrat mi je bilo žal, da ti nisem tisti večer, ko sva pod milim nebom na travi sedela, vsega povedal; vendar me je sramota zadrževala, nekaj pa mi je to ubranila najina hitra ločitev, ko se je Blaže prikazal. Tisto nedeljo popoldne sem sam hodil po vrtu in z raztresenimi mislimi ogledo-

val jablance, katere sem bil poprejšnjo spomlad prve v svojem življenju pocepil, ki so se v moje veliko veselje prav dobro obnašale. Kar me zbudi iz mojih misli črna ciganka, ki se je tisti čas z enim samim mladim tovarišem, katerega je za svojega sina izdajala, po našem kraju klatila. Pozdravi me prav prilizljivo, kakor je nava-da teh ljudi. Jaz se obrnem k drugemu drevesu in je ne porajtam, ker mislim, da bo kakega darú od mene ter-jala. Vendar baba se zasuče okoli mene in se zopet pred-me ustopi.

‚Mladi fant,‘ mi reče, ‚vi ste tako zamišljeni; jaz vam hočem povedati, kar vam po glavi hodi.‘

‚Kaj ti veš, kaj da jaz mislim,‘ jo nejevoljen zavrnem.

‚O dobro vem, kaj bi ne vedela? Dekle vam je na misli; pa recite, da ne.‘

Jaz ciganko začuden pogledam in se silim smejati, kakor da bi hotel misel na obrazu zbrisati. Ona vendar me zagrabi za roko, ki jo ji na pol nejevoljen, na pol radoveden pustim. Njen pogled gre od roke na moje oči in od oči zopet na roko. »Vi ste hitre jeze,« reče čez ne-koliko časa.

‚Znabiti.‘

‚Pa boste to prav kmalu, še nocoj pokazali.‘

‚Nad tabo, baba, če se ne pobereš.‘

,O saj imate drugega, ki mu je vaša jeza namenjena. Vi mislite, da je mogoče uiti naključju, pa jaz vem iz skušnje, da to je nemogoče. Bolje pred kot pozneje.'

S temi besedami me zapusti in zdajci za bližnjim skednjem zgine. V svojo sramoto moram reči, da so se me njene besede prijele in kakor senca človeka me niso zapustile. Vsake sorte sem poskušal misliti, pa vse za-stonj. Bolj kot mi je misel po glavi hodila, bolj se me je polastila, bolj se mi je dozdevalo, da se je v mojih možganih rodila, da do zdaj sem se le bal, si jo natanko obstati. Celo popoldne sem bil sam in čutil sem, da v družini bi se je morebiti znebil, pa nalašč sem sam ostal, nalašč sem se tovarišije ogibal. Ves v to misel utopljen, znositi se nad Blažetom, katerega res nikoli nisem mogel trpeti, ki pa vendar, če premislim, ni drugega zoper mene pregrešil, kot da je tvoji sestri znabiti po nevrednem bolj dopadel kot jaz. V to misel utopljen sem iskal o mraku tvoje družčine, ki bi me bila znabiti ozdravila, ko bi me ne bil dogodek v vaši hiši znova nesrečnemu sklepu izdal. Dozdevalo se mi je, da jeza tvojega očeta moje roke na pomoč čaka. Tako sem te zapustil, sem hitel domov in neki notranji glas me je opominjal se spet podati; vendar izgovor pred samim seboj se mi je zdel, ko se spomnim, da sem dopoldne slamo iz postelje postlal in da bi si torej še postiljati ali pa drugod ležišča iskati moral. Zavijem se v kožuh in stopam poča-

si po klancu proti vasi. Tako nekako dobro pri srcu se mi je zdelo, da se je nebo preobleklo. Ko grem mimo vaše drvarnice, poberem poleno in kakor bi se z njim skušal, ga sučem v desnici; kar zaslišim smeh pod oknom. Storil sem, kar ti je znano. Toliko se spominjam, da sem poleno, ko je že letelo, nazaj želel. Prepozno je bilo. Strah me je spreletel, ko stok ranjenega zaslišim. Strašno noč sem imel. Večkrat sem že pokonci skočil iz slame, kamor sem se zavalil, da bi šel gledat, če je mrtev ali živ, malo ali zelo ranjen; vendar vselej sem se spet skesal. Skoraj vesel sem bil, ko sem drugi dan biriča zagledal pome priti; se ve, da nisem mislil, da od takrat do današnjega dne ne bom več domače hiše videl.«

Janez umolkne. Njegove besede so mi zopet živo zbudile spomin nesrečnega večera. Črna ciganka s skuštranimi lasmi in z grozo budilnim smehom se je zopet vrtela po moji glavi. Razgovornost me zapusti. Srčno, vendar kratko se poslovila. Drugo jutro je bil Janez že na poti proti dolgo pogrešanemu domu.

Čez pol leta sledim jaz za njim po ravno tisti poti kot novoposvečeni mašnik. Doma najdem le vesele obraze. Mati od dne do noči vsi v pripravaх za prihodnjo novo mašo si ne privoščijo miru, vendar med vsemi skrbmi nosijo vedno vesel smeh na obrazu, sladko plačilo za sina, ki jim ga vzrokuje. Kar mene ni malo razveselilo, je bila novica, ki sem jo zvedel pri svojem prihodu. Ne le

pri nas so imeli opraviti za bližnji veseli dan, enake priprave so se delale v sosednji mlinarjevi hiši. Toliko bolj me je veselilo zvedeti, da bom Janeza kmalu imenoval svojega svaka, ker sem od matere zvedel, da se je sestra brez pregovarjanja le po lastnem nagnjenju odločila, in ker sem si po svoji misli smel svest biti, da bo srečna z Janezom. Bilo je sklenjeno in vse tako urejeno, da smo obojni veselici sklenili. Dva voza zaporedoma sta nosila mene in sestro do bližnjih in daljnih sorodnikov; jaz in moj drug v črni duhovski obleki, sestra s svojo družico v veselih barvah, z visokimi avbami, z belimi srajčniki in živopisanimi trakovi, ki so se veselo vili pri hitrem drdranju; videti je bilo, kakor bi že zunanjščina hotela zaznamovati nasprotni poklic. Ne eden povabljenih ni izostal. Pod dolgim šotorom na vrtu, ker hiša bi za vso množico ne bila zadostila, se je praznoval moj dan v mirnem in bolj tihem razveseljevanju; z bolj glasnim šumom pa se je doprinesel prihodnji dan v mlinarjevi hiši, kamor smo se v ta namen preselili. Med splošnim veseljem sem bil morebiti jaz edini, kateremu je neprenehoma po glavi hodilo čudno naključje. Kdo bi bil pred štiri leti mislil, da bo Janez kdaj in da bo v ti hiši z Mico obhajal svojo ženitev.

V

Zame je nastalo zdaj drugo življenje. Kmetijo, ki je po očetovi smrti meni zapadla, sem prepustil svoji sestri, le hišo z vrtom sem si pridržal, nekaj ker so mati hoteli v domači hiši ostati in se na vse prošnje mlinarjevih niso hoteli k svoji hčeri preseliti, nekaj pa zato, da bi sam, ko bi me enkrat bolehnost ali stara leta k počitku primorala, v domačem kraju svoje zadnje dni preživel. In res kako hitro je zginilo leto za letom! In k temu me je še nadležna pljučna bolezen pred prisilila v to zavetje, kakor sem pa mislil. Popravlil sem hišo, kar se mi je potrebno zdelo, in sem se preselil v domači kraj, da zdaj ne bom popred zapustil rojstne hiše, kakor da me ponesó iz nje in me položé kraj očeta in matere, katero mi je ljubi Bog kmalu po novi maši vzel.

Moje edino veselje so mi rože na vrtu, katerega sam oskrbujem, na katerem ti vsako steblico iz glave popisati vem in katerih vsaka mi je toliko ljubša, ker sem jo z lastnim trdom tako rekoč prislužil. Kar mi sicer časa ostaja, ga večidel doprinašam pri svojem svaku, čigar najmlajši sin, kakih pet let stari Markec, ljubljeneč svojih staršev, se mi je tako prikupil, da ga ne morem več

pogrešati; in če mi ravno včasih moje grede malo potep-tá in kako jablanco za šibo odreže, sva vendar vedno prav dobra prijatelja.

Sedela sva lansko leto z Markcem enega večera pred hišo njegovega očeta. Markec je jahal na mojem kolenu in me s svojim žlobudranjem razveseljeval. Svetloba iz veže, kjer se je večerja kuhala, se je rdila na zidu naspro-ti stoječega hleva. Po koncu hiše pride z eno roko na pa-lico, z eno pa na zdi se opiraje prileten mož, čigar rev-na obleka je kazala, da on od milosti svojih bližnjih živi. Do klopi, kjer sem jaz sedel, prišedši se je poprime z obema rokama in se z votlim zdihljajem usede nanjo; palica, ki mu je iz roke padla, pa zaropota po tleh. To videvši jaz priskočim in peljem berača v hišo, dete pa za nama s palico, ki jo je pobralo. Pri luči šele sem mogel ubrati njegov obraz, kateri bi bil dal na kakih petdeset do šestdeset let soditi. Oko je bilo zardeno in brez moči; lasje že skoraj popolnoma sivi. Roki, ki jih je bila sama kost in koža, sta mu, ko ga na klop k peči posadim, brez moči na stegnih ležali: le prsti so migali, kakor bi hote-li obleko prijeti, pa bi dosti moči ne imeli. Vsa podoba je kazala, da ga ni naenkrat kaka težava obšla, ampak da že dolgo bolezen na njegovem življenju gloda. Medtem ko moja sestra postilja na bližnji klopi, njen sin pa kakor boječ v sredi hiše s palico v rokah stoji, mi pomiga bol-nik z glavo in s komaj razumljivim glasom reče: »Naj se

ne trudi zame, dosti — da me pusté umreti v —,« pa votel kašelj mu pretrga besedo. »Gospod,« nadaljuje, ko se odhrope, »spoved!«

Meni se je zdelo, da dolgo odlašanje z zadnjo spravo bi res ne bilo pametno, ker vsaka beseda, ki se je votla in tiha iz globokih prs prisilila, me je nasprotnega prepričala. Koj tedaj, ko ga z Mico na posteljo spraviva, se jaz pripravim k svetemu dejanju.

Kar se je tu med človekom in božjim namestnikom godilo, tega nihče več ne ve; kar so tudi ljudje zvedeli, to naj ti ob kratkem povem. Mrzel pot mi je stal po čelu, ko stopim po storjeni spovedi v vežo, da bi po želji umirajočega poklical sestro in njenega moža v hišo. Kakor bi bile poslednje moči stopile v zrušene ude, pomoli v sobo stopivšima suho desnico in z razumljivim glasom reče: »Mica, odpuščanje, Janez, sprava! Jaz sem« — pa beseda mu ostane v grlu in meni pokima, kakor bi me prosil, da naj izgovorim njegovo misel.

»Gregorčev Blaže,« rečem jaz.

Glas začudenja uide Janezu in Mici. Blaže kakor nezadovoljen pomaje z glavo in spregovori: »Morivec vašega ...«

»Našega očeta!« zavpije moja sestra, zakrije obraz z obema rokama in se obrne od postelje.

»Odpuščanje, preden grem pred sodbo!« grgotá umirajoči in molí znova roko nam nasproti.

»Naj ti sodnik tako gotovo odpusti kakor jaz,« rečem jaz z nepopisljivim občutkom in primem velo roko, v katero tudi sestra, levico na očeh, svojo desnico položi.

»Govorite!« mi reče Blaže s prosečim očesom, »Vse! Natanko!«

Ne bilo bi pametno, pustiti nesrečnika, da bi se silil k govorjenju, povzamem torej besedo in pravim: »Ravno tista ciganka (pri teh besedah se obrnem k Janezu) ga je napeljala k ubitju. Vedela ga je z vednimi lažmi tako daleč pripraviti, da ji je verjel, da si ga ti od mojega rajnega očeta našuntan ranil; znala ga je pregovoriti, da, če mu je življenje ali vsaj prostost draga, naj tega sovražnika prehit. Ravno zadnja očetova pot, tako mu je dokazovala, je imela namen, njega v vojaščino spraviti. V temini hoste je bila ta peklenka, ki ga je nagovarjala, da ni odstopil od svojega naklepa. Po storjenem hudodelstvu šele je od nje zvedel, da je le njenemu maščevanju služil. Kar so moj, kar tvoj oče gotovo pozabili, ciganka ni pozabila, da sta onadva njenega moža, ki sta ga v vaši hiši na tatvini zasačila, gosposki izročila. Umrl je v ječi, in to je v divjih prsih zbudilo neizbrisljivo jezo, katere posledke smo mi vsi čutili.

Ciganka sama otveze očeta in jim noge zaplete med kolo ter konja splaši. Kakor za plačilo podučí Blažeta, da naj nekaj pota nazaj gre in prve ljudi, ki bodo šli proti

domu, doide, da se na tako vižo odtegne sumu in pravi-
ci.«

»Pravica!« reče Blaže in povzdigne oči, ki je imel do
zdaj neprenehoma v mene uprte.

Blažetova usta so se jela premikati, kakor bi jih bil krč
lomil. »Zdaj in na smrtno uro!« je bil tihe molitve konec
in konec njegovega življenja.

Čez dva dni je bil tih pogreb. Razen nas treh nihče v
vasi ni vedel, koga smo zagrebli.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-173-8